

права : монографія / О.В. Капліна. — Харків: Право, 2008. — 296 с.

4. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. — К.: Юрінком, 1996. — 80 с.

5. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. — Видання шосте, перероблене та доповнене. — К.: Юрисконсульт, Юстиніан. — 2010. — 896 с.

6. *Маляренко В.Т.* Окремі проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні / В.Т. Маляренко. — К.: АПрНУ, 2008. — Випуск 10. — 23 с.

7. *Притика Д.М.* Дискусійні проблеми судової реформи в Україні / Д.М. Притика. — К.: АПрНУ, 2008. — Випуск 11. — 17 с.

8. *Сердюк В.В.* Верховний Суд України в системі розподілу функцій влади : монографія / В.В. Сердюк. — К.: Істина, 2007. — 232 с.

В.В. СЕРДЮК,

доктор юридичних наук, доцент, начальник управління забезпечення діяльності Судової палати у господарських справах (Верховний Суд України)

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ ЯК НАЙВИЩИЙ СУДОВИЙ ОРГАН У СИСТЕМІ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Сучасні тенденції реформування системи судочинства спонукають звернути увагу на її найвищу інституцію — Верховний Суд України, оскільки саме його конституційний статус наразі піддається сумніву. До того ж і рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р. дало новий імпульс законотворцям для дискусій і, як наслідок, — політизації цього питання. Отже, для розуміння проблеми необхідно визначити зміст поняття «найвищий». Довідкова література тлумачить його як вищий за всіх, у найвищому ступені; щодо судової системи — вищий за всі інші суди. Виходячи з цього, значення терміну «найвищий» обумовлює найвищість Верховного Суду України за кількома ознаками.

Першою з них вбачається найвищість в інстанційному сенсі, оскільки найвищий судовий орган не може бути підпорядкований будь-якому іншому судовому органу, а його рішення підлягати перевірці іншими судовими інстанціями, оскільки він, як правило, постановляє остаточне рішення по справі, коли сторонами вже вичерпано усі можливі способи захисту своїх прав. Таке твердження випливає з аналізу норм ст. 125 Конституції України, за змістом якої можливо прослідкувати складові судової системи. Так, ч. 4 ст. 125 Основного Закону передбачає функціонування місцевих та апеляційних судів. Частина 3 вищими судовими органами спеціалізованих судів визначає відповідні вищі суди.

Усі зазначені суди — загальні та спеціалізовані — входять до системи судів загальної юрисдикції, на чолі якої визначено Верховний Суд України. Тобто, він організаційно посідає найвище положення у системі судів загальної юрисдикції та очолює судову ієрархію. Отже, місце Верховного Суду України визначається як його фактичним знаходженням «над» усіма судами в країні, так і змістом його повноважень. Але вказане аж ніяк не означає, що Верховний Суд України може впливати на будь-яке рішення нижчого суду в процесі здійснення правосуддя, а лише те, що йому належить виключне право ставити останню «крапку» в конкретному правовому конфлікті.

Згідно із положеннями чинного процесуального законодавства, рішення (постанови, ухвали) Верховного Суду України, прийняті за результатами розгляду в касаційному порядку, за винятковими, виключними обставинами, оскарженню не підлягають. Однак, за змістом ч. 3 ст. 242 КАС України постанова Верховного Суду України є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ст. 237 цього Кодексу. Отже, нормативне поєднання положень ст. 125 Конституції України, ч. 1 ст. 47 Закону України «Про судоустрій України»⁷ та приписів процесуального законодавства свідчить про остаточність судових рішень Верховного Суду України.

Разом із тим, передбачена законодавцем можливість оскарження рішень Верховного Суду України в разі визнання судових рішень міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України, як підстави для провадження за винятковими обставинами згідно з приписами п. 2 ст. 237 КАС України, швидше за все є винятком із загального правила, зважаючи на прогресивну спрямованість норм цього Кодексу, аніж може піддати сумніву остаточність рішень Суду. Виходячи з цього, більш точним було б твердження про остаточність рішень Верховного Суду Укра-

їни в межах держави, зважаючи, зокрема, на положення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. З наведеного випливає друга ознака, що характеризує найвищий статус Верховного Суду України в системі судів загальної юрисдикції — остаточність його рішень у межах держави.

Третьою ознакою визначається комплекс повноважень Верховного Суду України із здійснення правосуддя у визначених процесуальним законом формах. Наразі Верховний Суд України не розглядає цивільні і кримінальні справи по першій інстанції, а має повноваження касаційної, виняткової та виключної інстанцій. Він також уповноважений вирішувати справи за нововиявленими обставинами, судові рішення в яких ним постановлені. Так, ч. 1 ст. 400⁴ КПК України прямо вказує на нововиявлені обставини як на підставу для перегляду судових рішень, що набрали законної сили, в порядку виключного провадження. Згідно із ч. 1 ст. 361 ЦПК України рішення або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, за наявності підстав можуть бути переглянуті у зв'язку з нововиявленими обставинами. Зазначені приписи в нормативному поєднанні зі ст. 360 ЦПК України дозволяють стверджувати, що рішення і ухвала Верховного Суду України можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами.

Однак не все гаразд, як здається на перший погляд. Положення КАС України не містять прямої заборони щодо можливості перегляду рішень Верховного Суду України за нововиявленими обставинами. Відповідно до ст. 249 КАС України заява про перегляд судового рішення за такими обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку при вирішенні справи внаслідок незнання про існування цієї обставини, проте і не конкретизує випадку, коли помилка може бути допущена Верховним Судом України. За змістом ч. 1 ст. 250 КАС України заява передається судді адміністративного суду в порядку чер-

говості. Згідно із ст. 3 КАС України під адміністративним судом розуміється суд загальної юрисдикції, до компетенції якого віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ. Оскільки норми Конституції України визначають Верховний Суд України найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції, то ч. 1 ст. 236 КАС України передбачає право сторін та інших осіб оскаржити до Верховного Суду України за винятковими обставинами судові рішення в адміністративних справах після їх перегляду в касаційному порядку, а також судові рішення суду касаційної інстанції. Тобто, приписи КАС України чітко не визначають можливості здійснення перегляду постанов Верховного Суду України за нововиявленими обставинами.

Щодо положень ГПК України, то цей процесуальний закон взагалі не містить переліку нововиявлених обставин, наявність яких може бути підставою для перегляду в такому порядку. Згідно із ч. 2 ст. 113 ГПК України заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається стороною до господарського суду, який постановив судові рішення. З урахуванням наведеного та зважаючи на відсутність нормативного визначення Верховного Суду України як суду господарської юрисдикції, за змістом положень розділу XIII ГПК України також не можна однозначно стверджувати про можливість перегляду за нововиявленими обставинами судових рішень Верховного Суду України, постановлених за результатами перегляду постанов і ухвал Вищого господарського суду України.

Четвертою, найбільш важливою ознакою найвищого статусу Верховного Суду України, є виключність здійснюваних ним повноважень. Це означає, що повноваження, які він виконує, має виконувати лише він і ніякий інший суд у країні. Наведене положення має як теоретичне, так і практичне обґрунтування. Аналіз судових систем різних країн світу свідчить, що більшість із них має три ланки організації загальних судів. Вони відповідають дворів-

невому адміністративно-територіальному поділу країни, коли на кожному його рівні створено свій суд, а очолює систему верховний суд. Перша ланка судової системи, як правило, розглядає справи по суті, на другому рівні вони переглядаються на предмет виявлення та усунення помилок в апеляційному провадженні, а третя, вища ланка судової системи — це суд касаційної інстанції.

Акцентуємо увагу на питанні єдності суду касаційної інстанції. У світовій практиці існує декілька варіантів вирішення цієї проблеми: єдиний касаційний суд, яким виступає вищий судовий орган судів загальної юрисдикції (Франція); організаційно розподілена касаційна інстанція, функції якої виконує декілька судів різного рівня (поширена практика у країнах СНД). В Україні організаційно функції касації зосереджені у Верховному Суді України та вищих спеціалізованих судах. І Верховний Суд України, і вищі спеціалізовані суди мають спільні за своєю природою та змістом повноваження, які полягають у перегляді справ у касаційному порядку і надання судам роз'яснень щодо застосування законодавства. Але чи обґрунтованим, зокрема у контексті рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р., є поділ касаційної інстанції між судовими установами, відносини яких часто набувають елементів конкуренції?

Розпорошення касаційної інстанції підриває єдність судової влади, принижує статус Верховного Суду України шляхом відбирання частини його повноважень і суперечить конституційному положенню про найвищість Верховного Суду України. Підтвердження цієї позиції можна знайти у роботах дореволюційних вчених, які досліджували статус суду касаційної інстанції. За судовою реформою другої половини XIX ст. у Російській імперії суд касаційної інстанції визначався єдиним — касаційний департамент Урядуючого сенату. Більше того, забезпечення єдності й виключності цієї інстанції було одним із осно-

вних завдань судової реформи. Зокрема, І.Я. Фойницький вважав, що «касаційними рішеннями забезпечується єдність судової діяльності у державі. Один на всю імперію касаційний суд у цьому сенсі спрямовує всю судову практику і керує нею» [1, 166]. Цю позицію підтримував інший видатний вчений того часу Є.В. Васьковський. На його думку, касаційна інстанція повинна бути єдиною, оскільки при розподілі її функцій між декількома судами не може бути встановлена одноманітність судової практики. З цією ж метою, як стверджував автор, необхідно вводити спеціалізацію у цій інстанції, створювати різні підрозділи для розгляду різних категорій справ [2, 210].

Таким чином, на сьогодні у судовій системі не дотримано принцип виключності повноважень Верховного Суду України, як необгрунтовано ігноруються і інші складові його найвищого рівня серед усіх судів, чим фактично ставиться під загрозу статус

найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, закріплений Конституцією України. Отже, нехтування теоретичними напрацюваннями щодо правового статусу Верховного Суду України відкриває дорогу до реалізації поспішних і низькопробних законодавчих новацій. За такого підходу авторів реформ прагнення до створення ефективної системи правосуддя приречені на провал.

Список використаних джерел:

1. *Фойницький І.Я.* Курс уголовного судопроизводства : в 2-х т. / И.Я. Фойницький. — СПб: Изд-во «Альфа», 1996. — Т. 1. — 1996. — 552 с.
2. *Васьковской Е. В.* Курсъ гражданского процесса : в 2-х т. / Е.В. Васьковской. — М.: Изд. бр. Башмаковыхъ, 1913 — Т. 1: Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. — 1913. — 703 с.

С.В. ПРИЛУЦЬКИЙ,
кандидат юридичних наук, науковий співробітник
Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ МИРОВОГО СУДУ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Фундаментальне право людини, яке закріплено у Загальній декларації прав людини (1948 р.) — є право на незалежний та безсторонній суд. Водночас, нарівні з принципом незалежності судової влади виділяється принцип вільного доступу до правосуддя, який складає основу сучас-

ної концепції справедливого судочинства. Одним із головних елементів принципу доступу до правосуддя виступає універсальність компетенції суду в предметному, територіальному та темпоральному аспектах [1]. Тим самим, мати право на суд, це перш за все означає мати доступний суд,